943.69
T661da

943.69 .T661DA C.1
O ustavu ugarskom i hr
Stanford University Libraries
3 6105 048 795 343

Digitized by Google

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

O

USTAVU
UGARSKOM I HRVATSKOM

MOŽE LI SE NA DALMACIJU UPORAVITI

GOVOR

NIKOLE TOMAŽEA

U ZADRU 1861
Tiskarnica braće Batarah.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tommaseo, Niccolò

O

USTAVU

UGARSKOM I HRVATSKOM

MOŽE LI SE NA DALMACIJU UPORAVITI

GOVOR

NIKOLE TOMAŽEA

(PREVEDEN S TALIANSKOGA)

U ZADRU 1861

TISKARNICA BRAĆE BATARAH.

Ew T

Digitized by Google

943.69
T661d2

B 32191

Digitized by Google

Odluka Sabora Dalmatinskog nečini da bude zalud ovi govor, ako s novimi razlozimi on dosegne da dokaže nje razboritost, i pritvrdi javnu saviest. Razmišljajući što učini i što reče jedna i druga strana, ljubimci naglog sjedinjenja i oni izmedju Hrvatah koji to pitaše (jer je očito da sva Hrvatska to nepita, niti za to znade), zahvalit će Saboru i Bogu što ih sačuvaše golemih borbah, i težkih grižnjah. Sad vas idje Dalmatinci da razjasnite dielo njihovo s dielim blagodarnim i neumornim bratinskoga dobročinstva, i pokažete da, ne ljubav, neg udobnosti pomanjkaše ovom dosad.

Ustav Ugarsko - Hrvatski.

Što odavno ja vapiah i što se činjaše da ima biti prvi korak k sjedinjenju ljudih, koji razlože i osiećaju, to jest da ne samo njekoliko malo Dalmatinacah, Hrvatskoj privrženih, na ime mnogih, koji muče i neznadu, navieste nam dobra kojim bi nas na izobilj sjedinjenje obdarilo, čineći se poruki oni, kojima poruk treba, nego da Hrvati sami udostoje se bar nam reći kakova bi bila ta dobra, ako nam i nebi jamčili za njih; što ja vapiah, poče jednom priuba se pomaljati.

Digitized by Google

Izvor cigli svieh dobarah očekanih iz skrpljenja tako nazvane trojedne kraljevine jest ustav: stalo je dakle poznati kakav je bio, kakav je sada, kakav li mora i može biti ustav ovi; poznati ga po jednomu Hrvatu, koi napisa za to knjigu naročitu, te ju upravi na Dalmatince, ne doisto da bi ih s njome uzplašio. Nu prvo nego skupimo se slušati ga, moram priteći jeravomu jednom mnenju, što do mene nieki izmuždri i razsija, priklapajuć rieči moje, koje izreko ol zapisah u razliko doba, a nehti pazit na prigodu ni razlog onih, dosta bistar iz drugieh riečih i dielah. Težko mi je umećati u pitanje, koje se vrti oko sudbine jednog naroda, što se tiče moje osobe, i tim težje što nerazumim koju korist mogli bi imati oni, koji neslažu samnom iz moieh zabludah, i protuslovjah, ama bila najočitija. Nije uba dokaz da goni uprav i po istini onaj, koi se napire da ukaže kako jedan pisac, pa ga naziva najvrednijim, a koi s njime nepristaje u mišljenju, sam sebe koči. Mene srce nuka da vierujem da ta tolika važnost, koja se hoće da dade mojoj besiedi, proizhodi iz milostiva dobrohotinja prama meni, iz požude za slogom, iz priznanja za onim što možda ja učinih ol pritrpih za istinu; no bi kogodj povierovat jošte mogao da protiče iz pohlepe zanovetne, iz nužde da se svrne pomnja s poglavite stvari, iz oskude boljih razlogah, iz ispoviedi svoje slaboće. Ja držeć se tumačenja omanje strogog, te još zahvaleć na onom istom na čem bi se mogao drugi i srditi i tužiti, poviedit ću u kratko čine; ali pri tom poviedanju čuvat ću se svakog naznaka koi bi mogao itkom nahuditi, oli itkoga ubosti jako u živac: čuvat ću se premda podražen.

Gledajući kužni svrbež koi dražka sve nemalo narode Europejske (izim dvaju, Inglezke i Niemačke oveći dio) da ulikuju inostrance u onem što je najneuličnije, još češće mahne neg vrsnoće; postade mi kao zadaćom književnoga mog života (a nije ni možno književnost razdieliti

Digitized by Google

od gradjanstva) da priporučim nek svaki narod ljubeznivo razbirući što je dobro djegod bilo, čuva svoju ćud vlastitu, i nek slobodno znade izabrati i sam sebi uprikladit tudje primierke. To sam govorio o Talii i o Grčkoj; to osobito o Korsiki i o Jonskimi Otocimi, to o Trstu i o Rieci; to donajzad o Armenii, kad bih upitan. Nije za čudo da to ponovih i o Dalmaciji, mojoj rodnoj zemlji, ne lje nikad da uzbudim mržnju oli zazor suproć narodu Talianskom ol kojemugodi drugom, ne nikada da uljudnost Taliansku mahom počupam sa obalah Dalmatinskih, nego da ju tako promaknem da jezik govoren od većine puka, i njegovi dobri običaji i njegova predavanja ne samo odtle neštetuju, neg da uzplode sve tobolje. I to jesam govorio tada jošte kad je svak, što je do mog znanja, o tom mučao; govorio sam to još onda kad je Hrvatska, kao narod slavianski, teke teke počimala koracati iza svoih gorah i stoprvo bebekati u svoieh učionah. Ja se radujem hitrim nje napredcim; ali bi joj manjio diku da ih tko stane niuba hitre govorkati, zanoseći na starije doba početke njezine književne i uljudne. Kada sam ja besiedio o bratimstvu Dalmatinacah sa narodim jednokrvnim, nisam mogao predviditi da bi dobri Hrvati uzeli tu preporuku za nieki odviet sjedinjenja, za kraljevsku povlasticu njima samim udieljenu od mene slaba i nepoznata; ni da bi se oni domahnuli moje besiede poput mača da ju okrenu suproć meni i muževimi Dalmatinskim, koje ja ljubim i štujem. Nu videći jedan cili narod, rad pohlepe ol nepreviednosti ol krivice malo njekojih, prizren i pogerdjen, a to ne od Talianah samo, nastavih se braniti ga u Talii kada mržnje najviš režaše i biesniše najviš pogrde, ja koi od njeg neimadiah čem se nadat, nit se šta bojat, nit šta pitah, nit šta htiah od njeg primiti: Niti je tako često naći po svietu tko će proždrit sumnje i grdnje, da ja nemogu nasladit se u srcu momu s moim dobrim dielom. I htilo se je maličak

Digitized by Google

srca za primiti ljubeznivim poštovanjem u ubožnu moju sobu, naokolo Taliani, jednog Hrvata, te reći njima: ovaj gospar ovdje pred vami jest jedan Hrvat. Ja sam hvalio u velike (pa i u tom se nasladjujem) znake po kojim činjaše se da onaj narod hoti da počme misliti kako bi pokazao da se jošte on spominje starodavnih svojih pravah, dali kada nieki od njih kaniaše da bi u svoje pomišao i moje nade, obrekuć mi da bi ja postao u Hrvatskoj velikim mužem; ja bez srdnje i skrozi prosto odrekoh mu: da je jurve za me zašla svietlost ovoga sunca, i javnoga života. A kad nieki počeo biše u Avarske uspomene zamršivati Hrvatska prava, i ljubezno vienčavati u svom mozgu Dalmaciju sa Istrijom, i ogrljati drugih neznam koliko milijunah osobah i stvarih, ja odrekoh čedno da nepristajem na to, ol obmučah, znajući kolik obzir idje ljudih koji trpe umobolju, kolik tlapanja i bandanja osobah nemoćnih od bolestih starih i slabo izličenih. Ne govorim više; a žao mi je da zaštita mog poštenja navuče me da i ovoliko rečem. Ja se dakle neimadem šta oporeći, ni stiditi; a to želim da i drugi mogu reći u njihovoj duševnosti; te ih molim da ostave s mirom onog koi netače u njihove posle nego kad ga usilovaše, i zlo neuporabe njegovu ustrpljivost. Sad o Ustavu Hrvatskomu.

I.

Hrvati ispoviedaju svoju nezrelost.

U pomenutoj knjižici štijemo: "stari naši nisu imali kad štampati mnoge knjige, dieleć jednako mejdan s Turčinom; sbog toga nisu posebni zakoni trojedne kraljevine ugledali do sada biela dana, i za to ih našinci slabo poznaju.„ (1). Doisto nisu svikolici stari Hrvati svaki dan se preotimali sa Turćinom; ima doisto po svietu narodah

(1) Hrvatsko-Hgarski ustav ili konstitucija list. 41.

Digitized by Google

ne manje ratobornih od Hrvatah, koji su tiskali i poznaju zakone svoje; doisto nije hartija ni tiskana ni pisana ona koja zakone žive čini; a bilo je zakonah i prvo štampe; pa ima takodjer slobodah pismu nepovierenih, dal urezanih u sred srcah, i u čine utiskanih. Nasliedujmo.

"Osim starih pravoznanacah, malo ih ima, koji bi ga (ustav) u istinu poznavali; pa kako će ga naučiti poznavati, kad neima do sad hrvatske knjige, u kojoj bi bio ustav taj razložen? (1) — Gdjekoi dio prava nebi nikad ni preveden (2)". Iz kog jezika preveden? iz Latinskog; iz jezika ove udesne Italie. Nisu dakle sami, tako nazvani Talianci Dalmatinski, koji puku zavidiše poznanje vlastitih svojih zakonah i priečiše njemu slobode; bilo je (grozno pomisliti!), bilo Talianah u Hrvatskoj, koji su na stotine i na hiljade proždirali telesa i duše neplemčadije. Ni Austria nit tko drugi kratijo nije da se ustav na hrvatski jezik prevede; a Hrvati niesu kindisali ol se niesu dostojali prevesti ga neg za porabu Dalmatinacah. Dalmatinci nek se diče sa ovom blagodati nehotice nanešenom neplemstvu hrvatskomu, a ja na to godim. Nego pazite, u Dalmaciji nije bilo toliko pravah za obnašati ni za braniti; nejači dakle obad, riedkije prigode za s njima se upoznati; te i krivica manja. I pazite da ima u Dalmaciji, tako nazvanih Talianah, kojima je, (što niekoji vele) moglo valjati da slaviani zakone nenauče; al u Hrvatskoj svi Hrvati: za povlasticom napast manja, krivica veća. Pazite najzad da zakone, dobre oli zle, kakvi bili, talianski napisane u talianskim knjigama raztumačene, mogao je u Dalmaciji razumieti ol im smisal pogoditi vele veći broj osobah neg mogaše u Hrvatskoj zakone Latinski upisane, pa bila koliko hoćeš ta latinština pohrvatšćena.

Čujte grdje. "Ima zakonah za koje se uprav nezna, dali kod nas valjaju; a ima ih opet, koji bi morali po u-

(1) Predgovor. — (2) List 41.

Digitized by Google

stavu valjati, al im je valjanost otea oli barem obustavljena carskimi ukazi (patenti) ol odlukam državnog vieća (1). — Nije lak posao razložiti kakav je ustav, jer se je mienjao svejednako tečajem vremena (2)“ — Al ako Hrvatim nije lak posao razložit ga, po koi način mogu ga poznati Dalmatinci? Kako će braniti ono što nepoznaju? Kako mogu to želiti? Kako li za to prostovierno ugovarati bez da se slučajim pod rugo puštu? A one zakone hrvatske koji i sad valjaju al se nepoznaju, po koi način je obršivao puk hrvatski, svedj slobodan, po koi li je tierao njihovo obršenje? A kako će Hrvati neprevedno zajamčiti Dalmatincim onaj Ustav koi se nije mogao oteti carevimi ukazimi i odlukam državnog vieća da mu ranah nezadadu? Idje li zar Dalmatinacah da poznavaju izmedj hrvatskih starinah ono što Hrvatah mali broj znade? Idje li zar Dalmatinacah da se hitro skoče na obranu onog što Hrvati tekom viekovah pustaše da im drugi otme? Dalmatinci ispoviedaju da oni niesu arheologi ni paleontologi, da oni niesu nadvornici (paladini) niti učitelji prava; oni čekaju dok Hrvati na vidik stave i utvrde svoje razloge sami pred sobom, pred Austrijom i pred svietom izobraženim; pak će tada odlučiti.

Pisac hrvatski “paštri se da bržbolje pruži uzor ustava neka jošte prvo sabora saznadu se njegove mahne, te da se mogu popraviti.„ No je to posal kog trebaše hvatiti se ima trideset i više lietah; trebalo je barem kašnje 48; trebalo je barem od dne 20 Listopada 1860, kad kraljevska povelja donese svima u carevini, a ne samim Hrvatima, poznata nam obećanja. A bud je Hrvatska izčekivala kao i svi ostali poveljine blagodati, mogla je barem od onog mieseca osiećati pramaljeće svoje slobode, te hajtati da prosvietli, prvo nego zagrije Dalmatince, pod Talianskim mrazom prizeble. Nit je ovdje samo stalo ustav po-

(1) Predgovor. — (2) List 37.

Digitized by Google

praviti ondi dje ima mahnah, stalo je uprav znati što je taj ustav hrvatski: jer, za reći po istini, spisatelj nam pruža nauke nieke odviš obće; viesteći nam da i po njemu nitkome se nedopušta da svim drugim dosadjuje. To se je znalo i u Dalmaciji premda lišenoj hrvatskoga Ustava, i prem da golo naviešćenje ovoga poče tolikim Dalmatincim dosadjivati. Nego nam je drago znati da Ustav obćeno rečen Ugarski poteče najpri iz Hrvatske; jer je uprav stvar vlastita slavianah da medj njima obćina vlada. Ali i ovdi namiče se opet što ozgora bi rečeno; jer ako Hrvati vladajuć se domorodnim svoim zakonim, mogoše izgubit saviest zakonah domorodnih, nemaju pravo što Dalmatince strogo sude. Dali ne samo nerazložna neg nemila u njezinoj neistinosti jest ta korba, da oni koji su govorili talianski zlobili su puk neuki, kad kratili niesu nijednom pučaninu da nauči talianski, kad ga niesu silovali da povrže jezik slavianski, kad, i htijući, tome nebi bili mogli doskočiti; kad i oni biahu podložni istimi zakonimi, kakvigod bili. Da mi tko opre ono malo plemićah s povlasticama pod Mletačkom vladanijom, odreć ću mu da je bilo grdjih povlasticah u Hrvatskoj do 48 godišta; i da u Dalmaciji puk siromašni, lišen ustava, manje je podnosio neuljudne nejednakosti. A ovdje treba iz priznanja nanieti rieči koje je pisao o Dalmacij nieki mudri Hrvat, nanieti ih iz prevoda jednog čoeka učenoga. "Dalmacija, koja u maloj svojoj obširnosti porodi toliko slavnih muževah koliko ih nebroje velika carstva; koja obogati s državoznancim, književnicim, umietnicim, pomorcima i svojnicim liepu i mudru Italiju, susiednu Ugariju, daleku Španjolsku i Rusiju, i još tolike Istočne Države; ova klasična zemlja, prid kojom mora svaki sin naroda našeg duboko se pokloniti, ljubiti ju, klanjat joj se kao Muhamedanac svojoj Meki i Medini.„ . . . . . Mi nećemo ni Dalmacija da bude Meka za Hrvate, nit Hrvatska za Dalmatince; a nepitajuć

Digitized by Google

ni obećnjuć poklonjanja nosimo poštovanje, vapimo oproščenje. Sad ništa više, nego hajdmo da vidimo strane dobre u Ustavu, i ujedno da poznamo koje su jurve uporavljene, kakva li se ima sigurnost da će se moći sve to bolje uporaviti.

II.

Strane dobre Ustava, kako u dielo prevedene i kako se mogu prevesti.

Ako je Hrvatim stvar starinska da upravljaju sami sobom, pradavna je Dalmatincim. Pokle Gencija predobiše, Rimljani raztrojiše Iliriju, svaka strana sa svoim saborom. Nažika pušta pobiedjenim Dalmatincim njihove zakone i sloboštine.

U Hrvatskoj, polag ustava, Ban je bio glava zemlje, namiestnik kraljev; predsiednik na saboru; opominjao kralja na stvari, koje bi se priznale protivne zakonimi. Kralj je sazivao sabor Ugarski, a Hrvatski Ban s kraljevim dopuštenjem; ali ga je mogao Ban sazvati i sam po sebi. Tja od godine 1060, to jest prie Ugarskih saborah, Krešimir kralj hrvatski drži svoj s baronimi. Kad Hrvatska i Ugarska spadoše pod kralja istog, odluke sabora Ugarskoga niesu mogle valjati za Hrvatsku dok ih nebi potvrdio vlastiti njezin Sabor. Svake treće godine treba ponoviti Sabor. Za poslove izvanredne, skupština izvanredna; oli jedan sabor manji (nije rečeno kako sastavljen), kog bi pak morao potvrditi obični Sabor. Na njega spada da odobri odluke van njeg učinjene. On se stara da nebude neg toliko javnih službenikah, koliko ih treba za važne poslove, pazi da se nedrži više vojske nego se hoće za obranu zemlje. Kako su ti ustanovi danas u dielo prevedeni, nek Hrvatska reče; neka reče kako će biti.

Mudro sudi spisatelj: "Sabor onda samo može dobro znati koliko se ima plaćat, kad potrebe saznade:" Rieč

Digitized by Google

pametna, koju bi trebalo napomenuti svim Saborim Evropejskim; u većini kojih zastupnici nepoznaju nit hajtaju da se obavieste o tolikih i tolikih stvarih potrebitih za poznati ištokako, što trebuje, neću reći za troškove ciele Države, dal ni samo svoje zemlje, svoje Obćine možda. Istina je da njekoje nužde, i od najvećih, naskoče iznenada; njekoje druge nemogu se, ol tko misli da nemogu, objaviti cielovitom jednom Saboru: a kadikad isti zastupnici da popečitelj stane nakanjivati se da bi odkrijo njeke skrovnosti strahovite, paštre se da ga ušutkaju sa priopreznom povierenostju i sa blagodarnim strahom. Istinitije jošte da sve ono što se tiče troškovah i dohodakah Države, ukaz (patente) listopada štedi za vieće carevinsko. A ako se Sabor može potužiti, kako stari ustav veli, na zapovied koja nije prema zakonim, a medju to odgadjati posluh; mi pitamo dali Hrvatska smiera se moći držati Ustava ne samo u onom što se tiče dohodarstva i ratovanja, neg i u drugih stvarih jošte, i po koi način.

Ono što bi u Ustavu Ugarskomu i Hrvatskomu osobito ulično bilo svima narodim (dal ne u rieči, nego u činu), jest život države (provincije), život obćine, to jest cielog gradskog tiela do u najmanjih krajevih. Prediel, nazvat županijom, ima za glavara jednog vladaoca ol ti vrhovnog župana, koga kralj izabire i plaća; ostale manje službe zemlja ista, koju hrvatski pisac krasnim imenom krsti: *velika obćina. Veliki Župan* saboru predstavlja *podžupana*, a sabor ga izabire oli uzklikom ol na glasove.

Ovi Župan prima prošnje za službe, i za svaku službu predstavlja saboru tri oli četiri imena; ali sabor može izabrat i van prosiocah. Sabor odredjiva plaće, zove na odgovor dielovanje javnih častnikah, ukidiva nedostojne il nesposobne. Župan može ukinuti službenika koi skrivi, i s drugim ga zamieniti do novoga Sabora: ali za mali zeman, najviš za tri mieseca. U tih skupštinah razlika o-

Digitized by Google

breda oli viere nerazlikuje prava; izgled Ingleskoj stisljivosti (stitichezza) i okrutnom Žvedeškomu ciepidlačenju (pedanteria).

Županijski odvietnici (fiscali) zameću tužbe proti onimi koji se u saborih protuzakonito vladaju, i takodjer oni jesu skrbnici (curatori) siroti nski: i liepo je sastaviti zakonitost i čoviečnost. Sabor zemaljski odlučiva koliko se ima plaćat, kako li trošit; on se stara sa zavodimi i sgradami javnim, s učionami, s bolnicami, i s tavnicami. Predstavlja, kad je stalo, drugim državnim saborima odluke nalik svojih; može se obrnuti i k drugim Saborim i k posebnim občinama, pozivljuć ih nek se tuže za stvar koju učinjenu proti ustavu i zakonima. On uništiva opremke občinah ako niesu po zakonih.

Svaka država ima jednoga glavnog liečnika, komu su osobito preporučeni siromasi. Svaka ima svoje sudce, od kojih se opozivlje na stol banov, tako rečen, jer mu je Ban za predsiednika. Kako je mogao hrvatski pisac nenazivati gospodarim ol gospodom javne službenike, koje država sama sebi izabire, i kojim je velika dika biti njezini službenici; tako je mogao neobačat se na rieč kneza Stadiona za pokazati da sloboda občinah jest temelj svakog dobrog Ustava; i mogao je nečuvidati (mascherare) nebogu onu slobodu imenom samouprave, zlogodno već sada ime, koje veleći sve, veli ništa; a u korenu svomu zadrži pojmove zakona i reda i paše. Bez da su mnogo znale grčki, hrvatske občinice nabavljale su sebi uskupa jednog čobana, uskupa jednoga pudara, uskupa su starale se za težnju zemlje, za rude, ostala zauzeća, i za stvari tičuće se javnog zdravlja. Svaka občina mora hraniti svoje siromahe, nit ih puštat da se skitaju van miesta. Svaki varoš ima napose svoju upravu; glavar, kao njekoč vladalac kod Žudijah, zove se sudac. Občina se može opriti stvari jednoj koja se nameće na nju proti zakonu.

Digitized by Google

A ova su prava pridavno postala. Godine 1105 kralj Koloman prisiže se gradu Trogiru, da će mu potvrditi vladaoca i biskupa koje bi on sebi izabrao; godine 1108 ugovara da dvi trećine danjka imaju se davat kralju, jedna vladaocu, a desetina biskupu; kad kralj dodje da nije niko u dužnosti dati konaka; da bez privoljbe stanovnikah ni cigli Ugar nesmie ući u grad. A tko znade da ti ustanovi niesu traci starodavne obćine rimske il talianske, i da nepridjoše iz Dalmacije za planinu? Ovdje spada ponoviti želju gosp. Rosinjoli-a da starinski plemeniti grad Trogir steče opet i u izboru zastupnikah i u svačem pristojnu važnost.

III.

Vrhu njekojih mahnah Ustava; i dali ih Hrvati mogu popraviti, i kada, i kako.

"Neima sumnje, veli pisac, da je naš Ustav nedostatan kao i svako čovječje dielo." (1) No je ovdje stalo znati da li Hrvatski Ustav ima samo one mahne kojeno su neobhodno obćene svakoj čovječjoj stvari, da li ih ima svojih vlastitih u obziru na sadašnju Hrvatsku, na buduću Hrvatsku, imali ih u obziru na Dalmaciju (ako bi se slučajno imala ona s njima naresiti), u obziru na Austriju, koja se nečini da je voljna na dlaku ga odobriti; jedali one što se jednoj čine vrsnoće drugoj strani činile se nebi mahne, i kako se imaju zla popraviti a razlikosti pogoditi.

Neznam po koi način mnenje hrvatskog spisatelja, *da je kralj vrhovni gospodar vojske* ( ), može se mirno pogoditi sa oblastju, koju ustav saboru daje vrhu broja vojske, koja se ima držati. Neznam po koi način sa prisegom Kolomanovom, kojom obeća da će priznati biskupa koga obćina Trogirska izabere sama sebi, slaže se ona druga naredba kraljevskih ustanovah, manje davna

(1) list 33. — (2) list 53.

Digitized by Google

al puno grdja, po kojoj se kralju dopušta da on može primiešćati biskupe s jedne na drugu stolicu. Neznam po koi način s tako providno širokom vlastju Sabora slaže se oblast kralju dana da imenuje sve upravitelje i učitelje gornjih učionah katoličkih. (1) Neznam bili najnovije sloboštine, koje Austrija naviesti vieroispoviedanjim akatoličkim, imale se odbaciti u Hrvatskoj za držati se Ustava; koi, polag pisca zahtievaše, da kada jedan proteštant naumi se oženiti s rodjakinjom do njekog koljena, kralj dajući mu dopuštenje, čini se Papom. Ovo je štogod više nego što je knez Mamiani, čoek svakolika znanja i hitrine, hotijo; to jest da jedan princip vladajuće obitili bude, kao po naravnom pravu za predsiednika u zavodu velikomu slobodne kraljevine Talianske; u koi zavod bile bi, kao u silnu kobasicu, sgrnute stare akademije, naprav stučene i naprav zapaprene; a slavno družtvo četrdesetice (dei Quaranta), postavljeno od nebogog Dalmatinca (2), koje biše izgled novom pojmu, imadiaše za uspomenu harnosti izčeznuti. Neznam bili se mogla dati jednaka važnost kao mudroj opreznosti naredjenoj od Ustava Ugarskoga, da kralj, to jest, prvo nego predsiedne na Saboru, imade poslati kraljevsku zaviernicu, koja da ponovi pogodbe svete sa narodom učinjene od starine, i da izjasni kako će se uporavljati, i koje će biti sliedbe njihove, neznam, reko, bili kao ovoj opreznosti, koja je što više nego gola ceremonija, imala se dati jednaka važnost onim ostalim odviš mnogim ceremonijam, koje su onda donosila doba, te ih s toga uzdržati u naše vreme. Trebalo bi takodjer znati, jesu li još u životu sadašnjega Ustava Hrvatskoga, i da li ih može hrvatski Sabor sam po sebi promieniti, i kako bi se imao sporazumieti s kraljem i s Ugarijom za moći ih promienuti, sliedeće naredbe: "Kralj dieli svake vrste po-

(1) list 53,

(2) Lornja Ant. Maria (konjanik) Vidi - Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia Šime Ljubića. **Prevoditelj.**

Digitized by Google

vlastice; i povišuje sela na trgovišta, a ova na gradove (1): Kralj podieljuje plemenštinu, povišuje na barona i na kneza, i tim prilična. Inostrancim on nesmiede nego s privoljom sabora podieliti plemenštinu.„ (2) Ama je ova stvar znamenita, i puno važna: da sgrada hrvatskih sloboštinah naslonja se, oli se čini da naslonja, na povlasticu, kao na temeljnu stienu. U pogodbi koja veže Hrvatsku sa Asburskom porodicom, Ferdinand I svoim riečimi veli: «Jamčimo Stališim i Redovim da će sveto kraljevsko veličanstvo uzderžati i učuvati zdrave i neprevredjene sve i pojedine njihove povlastice, prava, sloboštine i odluke, koje Hrvatskoj kraljevini i njezinimi stanovnicimi podadoše i udieliše od valjkada predji slavni kralji (serenissimi retro reges), zajedno sa svimi njihovim dobrimi, običajimi i navadami. A Vranjo I prisiže se naličice "da će uzdržati u njihovih sloboštinah i oprostih (immunità) crkvu, Prelate, Barone, poglavarstvo, plemstvo, slobodne gradove i svakoga državljanina.„ I takodjer Karlo VI počimaše imenujući povlastice; pak s one višine pospušta se na sloboštine, na preimućstva i na prava. Ja znam dobro da u starom pravu povlastice su vele često bile klica ol trag slobode, a posve česće sloboda je bila povlastica: ali pitam dali valja i dali je liepo poklonjati Dalmatincim sa veseljem i ponosom te staretine kao nebesko ugodno piće s kojim bi se pokriepili od njihovih slabostih. Ja znam dobro da godine 48 Hrvati i Ugri s mudrim blagodarnim duhom svukoše sa sebe onaj drpavi neudobni plašt povlasticah, te pozvaše sve zemljake na gradsku, to jest, čovječnu ravnopravnost. No hoćeli, i koliko, sada valjat diela 48, nije dobro označeno; a moglo bi se dogoditi, da, ne veljo Austrija, neg njezini odvietnici, kojima dobro godi u njekojih stvarih biti prekoaustrijanci, opru da promiena ugovora u slučaju toliko važnom, oduzimlje Hrvatim pravo uticat se

(1) list 52. — (2) ondi.

Digitized by Google

pod stare listine *prejasnih predjih hraljah*, a zahtieva ugovor s pete novi.

Dobro veli hrvatski pisac: "Samo je ona država pravo ustavna, u kojoj sloboda nije stegnuta na jednu stranu naroda ili na jedan stališ„. (1) Ali tko pazi ne na izgrizle pergamente, ni na nove izmozgane odluke, bud dostojne pohvale i harnosti, pa bio zaljubljen koliko mu drago u Hrvatsku, morat će priznat da zadruga (società) onamoka, ne samo politična neg i civilna, u djelu ima više kršovite nejednači, nego je ima u Dalmaciji; u predanjih je više boljarna (aristocratica), u običajih više lenovna (feudale). A to, ne samo jer je mletačko vlastelstvo bilo i drago mu bilo biti prijatnije, i većma na ruku nego sva ostala po Europi istih dobah; ne samo jer u vladi Dalmatinskoj tegote iste i zla onog vlastelstva poticala su iz malo nješto osobah, i to otančana, sbog dalečine; dali jošte jer ćud puka Dalmatinskog po naravi više mrzi na nejednakost, sgoljnije je slavianska; te i u tom dokaziva se razlikost prvobitna Dalmàtinca od Hrvata.

Dali, držeć se ipak starih listinah, nejednakost je u ustavu hrvatskomu uvijena i upletena u iste sloboštine. Za stolom velikašah, siede, pa a tko htio a nehtio, nadbiskupi kakvigod bili, biskupi kakvigod bili, drugi njekoji prelati kojigod bili. Medj velikaših siedio je takodjer, osim Bana, osim *Državnog sudca* (judex curiae), osim *velikog kraljevskog tovarnika* (tabernicorum regalium magister) i *veliki kraljevski konjušnik* (Agazonum regis magister); koi, premda ga nije primati u poznatom smislu Oracija, još htijuć ga svemožice oplemeniti, ostaje svedjer kraljev Konjušar, velikaš i on s Banom, kraljevim namiestnikom, i s nadbiskupim, sasvim da su stožernici (kardinali). Siedi s velikašim i *kraljevski veliki peharnik* (Pincernarum magister), *veliki kraljevski komornik* (cubiculariorum ma-

(1) list 37.

Digitized by Google

gister), *veliki kraljevski stolnik* (Dapiferorum magister), *veliki kraljevski vratar* (Janitorum magister); imena koja hrvatski pisac prevodi na ilirski jezik; ali ja neznam hoćeli ih Turopoljci, još izmedju mudrih, moći razumieti; no znam dobro da oni 400,000 slavianah Dalmatinskih čim bi ih bolje razumieli tim bi manje brinuli se imati takih velikašah za stolicom. Za da sam nadbiskup Zagrebački, misleći o ključih kraljestva nebeskoga nebi mrve mario da zasiedem do *Janitorum magistra*. Zaboravih medj velikaših *satnika kraljevske plemenite tielesne straže* (Leibgarde-Capitan) i *čuvara svete krune*. Koje ime spominje mi da je bila odlična od krune S. Stiepana, kruna koju bi caru ustakivali na glavu kao kralju Hrvatskomu; al da se nezna gdje se ova sad nahodi. A ime Stiepanovo spominje mi listinu godine 1088, koja spada Stiepanu II, i u kojoj stoji zapisano: *omnibus Croatiae nobilibus collaudantibus*. Ovo se neslaže u istinu s dragocienjenom sviedočbom Prokopiovom: *Sclavinorum nationes plebeja libertate vivunt*. Dalmatinci razumiju biti Slaviani, Slaviani više i bolje nego Hrvati.

Niti samo stol velikaški sviedoči nejednakosti unaravljene u Ustavu Hrvatskomu, nego takodjer isti sabor. Salju nanj zastupnike kraljevski slobodni gradovi, slobodni kotar Turopoljski, kapituli, sadanja družtva politična, Zagrebačka akademija, samostani obreda grčkog: i pristoji da obred grčki ima u Saboru narodnomu svoje tumačnike naročito izabrane: što je bolje nego oblast dana posebnim osobama grčkog obreda da budu uobće zastupnici: pristoji da družtva književnostih i znanostih imadu i ona tko će ih zastupiti, sasvim da akademici nisu vazda govornici najpopraviji, niti najpopravljiviji; i bilo bi mi drago da sveštenstvo ima po pravu zastupnike svoje vlastite, dal ne nalik povlastice, kanonikale. Nadarbina (prebenda) je stvar prečasna; ali služenje (ministero) prostog svetje-

Digitized by Google

nika, stvar je po sebi prid Bogom dobrim i pukom ubogim, posve častna.

Rečeno je da spada sabora izbirati na javne službe: al njekoja imenovanja štedio je Ustav župana, to jest od kralja imenovanom i plaćenom; a ovi službenici zvali su se *pogodjenicim* (conventionati). Meni se malo rieč dopada, a stvar manje; jerbo sasvim da je saboru ostajala oblast da može ukinuti te pogodjenike ako bi bili nesposobni, nevierujem da je produžno vladaocu ići na opasnost da se prevari, ni izabranom da bude za rugo, ni saboru da odviš bude oli okoran oli motak.

Ustav naredjiva da Sabor ima najpri opremati predstavke njemu od kralja neposredno položene, pak onda da na svoje pridje ako mu ostaje vremena. Ja nevelim da je koristno kraljevskoj vladi, ni da će ona zlouporabiti ovu naredbu da zaplete sabor u pitanja manje važnosti, toliko da mu vremena neostane za poslove odličnije; ali nemogu da nespomenem potuženje koje se je diglo u više saborah sbog lukavštine njekojih popečiteljah, s kojom odgadjaju oli naglo pretresanje njekih poslovah kako kad njima bolje u torbu idje; i čini mi se da naravska očita važnost stvarih (kad ima s jedne i s druge strane viere, a u glavi zdrava mozga) mogla bi biti pravilom reda po komu bi se imali opremati. Gdje nije ovih dvaju uvietah, dobre viere i zdrava mozga, sabori su paučine (ragnateli), da pače mreže.

Po Hrvatskom spisatelju i njegovu Ustavu, kralj je vrhovni Sudac zemlje; nesmie samovoljno nitkoga suditi, nego po zakonih; ali je vlastan pomilovati osudjenika. (1) Ako ime verhovnog sudca nije nego jedan način izgovora (kao kad u drugih ustavih govori se s jednom rieči, koja može značiti oli dvi stvari, oli ništa, da *pravica potiče* od *kralja*, latinizam koga nebi ni stari Francuzi, ni stari Ta-

(1) list 52.

Digitized by Google

liani, a još manje Rimljani bili znali razumieti) tad je bolje baciti ga kao lažnu ceremoniju, punu svake dvojbenosti. Ako kralj mora suditi po zakonu, stalo je providiti da zakon isti nebude jedna povlastica, to jest iznimka. Ako može pomilovati trebalo bi primietiti u kojimi slučajevi; jer neograničeno pravo pomilovanja dalo bi njemu zakonito dopuštenje da može odriešiti sebe i svakoga od svih zakonah.

I Ban je kao kraljev namiestnik, vrhovni sudac, i za to predsiednik tako rečene banske stolice. (1) Nego u ovom Ustavu nisu pristojno razlučene (velika mahna) vlasti sudbena, upraviteljna i politična, i vlasti gradska i vojnička. A tu smetnju težko ćuti na sebi ciela neboga Hrvatska. Pa Dalmatincim htiti darovat te ljute bole, nije doisto ljubav.

Nekaže nam se s česa dvi izmedju Hrvatskih županijah neimadu sudbenog stola, (2) nit nam se kaže dali i u tom ustav ima ostati neprevredjen. Razumi se dobro da neće: al u jednoj puno važnoj stvari čini se i da hoće. A ova je: da sudci obćine neće imati plaće nimrve. Za razlog i za utišenje toga, iznose da ovi sudci imati će malo posla (3): ali baška je ništa a baška malo, bud ga bilo priko malo; a pravica hoće (nit znam rad šta nebi imala valjati za sudce obćine) da za mali posal bude i plaća mala; niti bi bila stvar nemožna razmieriti to na sgode, ukloneć se samovolje i zle porabe. Ta koliko je velikih plaćah za male posle! Ali nije stvar neopasna u naša doba (koja baš niesu ni u Hrvatskoj ona zlatna doba, kad si mogao imati kruha i bez srebra i bez mieda i bez hartine), nije stvar neopasna puštati se ni da ti tko mukte sudi ni da ti mukte bradu obrije.

(1) list 80. — (2) list 114. — (3) list 113.

Digitized by Google

IV.

Hrvati dosad izkusaše da niesu vredni uzdržati svoga Ustava.

Hudes budućih sudijah i brijačah jest u ruci Božioj; u njegovoj ruci uspieh izmozganih ustavah; ali jer se Dalmatincim za jamac budućnosti nanose spomene prošastih dobah, pravica, pamet i udvornost ištu da Dalmatinci pogledaju nazad na ta prošla doba i da ih sporede sa prizorom današnjih stvarih. Nije veće ono vreme kad je Hrvatskih dvanest koljenah izbiralo banove svoje: sad ih napreče kralj izbire. Nije veće ono vreme kadano je sedam banah izbiralo kralja Hrvatskoga, Bosanskoga, Slavonskoga i ostalih kraljevinah. A ovdi ja nerazumim kako Hrvati mogu biti zadovoljni s Dalmacijom i s Istrijom, kad bi odonud mogli pitati puno više zemlje na ime rečenih koljenah i banah; pa nerazumim jer nebi mogli, ako u gdjekojih, ne u svih, starih opisih Dalmacija se čini s Hrvatskom zamršena, po isti način kako ima u Taliji Lombardija, jer nebi mogli nalik Hrvatah svi vladari i narodi koji gospoduju in *partibus* udariti jednim mahom na onu istu zemlju gdje njekoji od njihovih pradiedovah stolovaše ol vladaše; i tako jer se Viktor Emanuel nazivlje Ciparskim kraljem nebi mogli i dolinari Aoštanski nazivat se sugradjanim Ciparske boginje (Venere).

Dali ako se Hrvatim rači bazati po prošlim dobim u potragu koristnih uspomenah, Dalmatinci se usudjuju svietovat ih za njihovu hasnu (hrvatsku reko hasnu) neka smatraju prošasta doba, kakva su da su, sa svake strane; da spomenu kako koncem jedanaestog vieka, nesloge velikašah, s umornostju koja ih prati, otvoriše vrata Ugarskim kraljim; kako, prvo napastovani od Ladislava, pridadoše se najzad Kolomanu; kako se Koloman prisizaše

Digitized by Google

da će opremati Hrvatske stvari, dohodeći i stanujući u Hrvatskoj, — kako izmedj drugih obvezah, obećava da neće Hrvatim namećati biskupa rodom Ugra ol drugoga itkog naroda, bez njihova privoljenja; kako je Ugarija tja od tadaj odlikovala Dalmaciju od Hrvatske, i nosila manje časti ovoj zadnjoj, kolika je, neg Trogiru, malom gradu, koi je sebi izbirao svog biskupa a kralj ga je morao potvrdit, nit je cigli kraljev podložnik moga uprkos gradjanima koraciti medju tiesne dali velebne (auguste) njegove mire. No ugovore, kakvi god bili, nad koim se Koloman prisegnu, kako ih uzdržaše njegovi nasliednici, nek Hrvatska odgovori; neka reče jeli dosad dala primer da ona znade čvršće držati svoja prava, neg njezini hrabri i čili pradiedovi.

Razlika dviuh kraljevinah Hrvatske i Ugarske, jest doisto dokazana sgodopisno činom *sankcije pramatične*, koju Ugarija dvanest godinah kasnije je primila nego Hrvatska: i onda Karlo VI poveljom god. 1712, zlamenućom otčinsku njegovu ljubav, piše: *recludimus vobis sinum . . . . . ceu tutissimum partum;* ali Dalmacija nije smotala jadra svoja u ovu luku prie godine 1814. Niti Hrvatska osieti na to bratinsku ljubav; nit prie 1830 postiže se da jedan odbor (commissione) zauzme da tu stvar razvidi. 48 većma da se učini na volju glavi Jelačića neg narodu hrvatskomu, pušta mu se ime Bana Dalmatinskog, kakono se je Soult nazivao knezom Dalmacije i kako kraljem Jeruzolimskim zvao se kralj Napuljski; ali vladanje Dalmatinsko ostade odlučeno i razdieljeno kao i prvo. A oni je uprav bio čas liepi za Hrvatsku, da bude u njoj saviest bila živa i ozbiljna spomena prava, i sestrinsko milosno srce. Što reko, sestrinsko? Ćerom ju treba zvati: jer je ova, polag učenih Hrvatah, prva stolica kraljevine; i za njom hlepeć ponavljaju štono Penati otcu Eneji: *antiquam exquirite matrem.*

Digitized by Google

Pošteni Hrvati nije moguće da nevide da bi ove, ol majke ol sestre, kako hoćeš, dopanula odviš loša i rdjava sreća kad bi se njima pridružila. Njima je lako govoriti da Zagreb, stavljen s onu stranu gorah, Dalmatincim do sad nepoznat, Zagreb za koga se manje po svietu znade neg za Dubrovnik i za Zadar, za Spliet i za Trogir, da ovaj Zagreb nebi bio nè grad stolni, neg jedan *organ odpravljanja* (organo di spedizione). A što znači taj organ odpravljanja? hajde pogodi tko je kader. Da nebi to značilo, ako se nevaram, da poslovi najkranje Budve, one koja se je zvala njekoč Mletačkom Albanijom, morali bi jednim jazom (canale) izradjenim preko gorah u Zagreb se salievati gdjeno siedi kraljev namiestnik. Ali misleći bolje, osiećam se da taj *organ odpravljanja* znači mnogo više: znači da od kraljeva namiestništva poslovi bi Budvanski slati se imali na kraljevu stolicu. Pa kad je tako nije li bolje slati ih uprav iz Budve na Beč. Nek nepretvaraju sami pred sobom što jur nemogu sakriti od nas; Hrvati duboko ćute i odavno svoju nemoć. Dalmacija obiešena za Hrvatsku, viesila bi o jednom klinu koi se ljulja; bila bi kao jedan priljepak (appendice) koi se uhvati za drugi priljepak, bila bi (recimo uprav) repov rep.

Polag ustava hrvatskoga, stvari koje Sabor po sebi rieši, treba da namiestništvo odobri. Naredba 23 Ožujka diže Hrvatskoj i Slavoniji namiestništvo, a zamienjiva ga jednim viećem namiestničkim, koje obhvatja sve tri kraljevine. Koliko promiena imenah mienja vlasti, dali na bolje ol na gore, ja nebi znao reći; a ni Hrvati to neznadu; al nerieši doisto pitanje Dalmatinsko; jer je ona druga naredba preko jasna, po kojoj odluke Sabora hrvatskog, sve i da pridju Dalmatinci, i da privole, nebi valjala po sebi; *pod pridršbom (riserva) moje potvrde.* Niti je samo sabor nemoćan u izvanrednom ovom slučaju. Biti će glavna briga (govori pisac, naš vodja) unutarnje

Digitized by Google

vladanije i Sabora omaliti terete (1). Dali kako? Kad sve što se tiče troškovah i dohodakah, pridržano je Bečkom Vieću? A da još u stvarih vieću onom nepridržanih, kao što je uprava domaća, nakani Hrvatska štogodj promienuti, a da Austrija reče: ne tako? Čega se hvatiti po zakonu? molitve li? sile li? a da Dalmacija nehtidme ni ovo ni ono? a da okupi drugovačie? nejača po broju svojih glasovah svedj bi ostala pritisnuta od hrvatskih vele množnijih; te silovana njezina saviest, silovano nje dostojanstvo. Na ovu zapitu, po koi bi način branili se oni koji su na broju slabiji, bi odgovoreno lakoviernom iskrenostju (za nereći krutom porugom) "po pravici„. Ali kad pravica leži taman u broju glasovah! Taki su Sabori. A na glasove (ako mu puštu) Sabor može promienuti toliko stvarih bitnih Ustavu istom, može promienuti upravu županijah i obćinah; te, ako razmaknut sloboštine, a on ih može i stisnuti. A što se komu čini širenje, najzad se pretvori u tisnocu. A toga se je vidjelo, i kod narodah sasma izobraženih, da platiše lukavčine što loviše dobričine. Meni nije u glavi itkoga tužit ni samo sumnjom; ali velim da se mogu prevariti i Hrvati. Te govorim da bi mogla Dalmacija, pozvana ustavnim sloboštinam da se sdruži sa Hrvatskom, po kriposti istoga ustava izgubiti slobode ustava, te se činiti da slobodna sudjeluje na izgubitak svoje slobode i sama sebe liepo obružit.

Al ima zapletakah većih i bližjih; koji izhode iz još svedjer zamršenih odnošajah Sabora hrvatskoga prama Ugarskom. Nije još ni viek bio minuo odkada se biehu sastale Hrvatska i Ugarska pod Asburskom kućom, a hrvatski Sabor već nije zahtievao za se onu kraljevsku povierenicu, koja no je, polag ustava, uviet potrebiti za kraljevo krunisanje; neg je služila za oba naroda povierenica uputjena na Ugarski Sabor (2). Hrvatska, istina je, nije

(1) list 111. — (2) list 49.

Digitized by Google

slala zastupnike na Ugarski sabor, nego samo govornike. Ništamanje s time istim sama se je stavljala nižje. A doista kroz tri stoljeća i još više ratovah, za Austriju često opasnih, nije prigodah Hrvatim manjkalo da jedno po jedno istieraju svoja prava, da Austrija i Hrvatska i Ugarija nebudu se puštale jedna drugoj na vieru. Kad slušamo Ugre, Hrvatska povoljno, najskoli prošastog vieka, upuštala je svoja prava, vierujući možda posve istim svoim muževimi, koji ju niesu izdavali, ali budućnost niesu slutili. Sad je stvar tako zauzlana da ja neznam čigova će ju ruka razuzlati. Niesu same Slavonia, Hrvatska i Dalmacija što sačinjaju trojednu kraljevinu za koju se treba starat; jest prvlje Hrvatska i Austrija i Ugarija. Pisatelj veli da novi uvieti neće valjda biti gorji nego oni koje Koloman stavio biše (1). Ja do toga neznam ništa; ali znadem da Hrvati ni do toga, ni do sve njihove budućnosti neznadu ništa. Spisatelj napominje rieči kraljeve koje puštaju *razprave obustavljene:* ali "će Sabor, veli on, to riešiti„ Nego odajuć se da ni on sami nezna što će biti primljeno što li promienuto od sadašnjih zakonah (2), nepriteže uba Dalmatince da se otisnu dragovoljno u tu pučinu burnu i tmastu. Pa imade još stvar jedna, koju Hrvat nepoznaje, a mi ga niesmo dužni ni vredni naučit ju. "Hoćeli Hrvatska opet slati zastupnike na Ugarski sabor, i koliko ih: hoće li Ugri naučiti naš jezik, ali mi njihov, za moći se razumieti; može li se kakva pogodba sklopiti medju nami i Ugarijom; to, nitko sada neznade; to će razsuditi Sabor Ugarski i naš„ Hvala na viesti, koja nas liepo slobodi i raduje.

Doisto da mi nahodimo u prošlo doba da Hrvatska bdije i brani svoja prava, mogli bi joj priub kako povieriti sudbinu našu. Ali kad se ona kaje što je svoju drugom puštila, i korbu baca, možda krivo, na Hrvate neprijatelje

(1) list 39. — (2) list 38.

Digitized by Google

svog naroda. ([1]) Nerazumi se kakvim bi obrazom tko mogao prigovarati onim, koji govore talianski u Dalmaciji, jednu krivicu, koja bi na njima bila manja, sve da i jest istinita; nerazumi se po koi način, tek se prenuli iz sna dugoga, mogu nami prigovarati lienost našu (koja barem nije omrljana - senza macchia) oni, koji jošte nisu uprav ništa uradili. Ako je Hrvatska kroz deset godinah platila više neg kroz sto drugih ([2]), zar je to platila za Dalmatince, ol s bogu njih, ol njihove nemarnosti? Ako je ona, uprkos svega što je Ustav zahtievao imala dohodarstvene službenike od roda ne svoga ([3]); zašto se ona nije umila opozvati, ako nebi na svoje pravulje, bar na oblast svoga Bana Jelačića, čigov brat se naviestjiva da će postati banom Hrvatske priporodjene? Ako Studenoga 1860 ona se zadovolji s jednom dvorskom kančelarijom za njezine vlastite posle, čim medju to ostale upite imale bi se razpravljati po tenanu; što mi možemo drugo reći, neg da čekamo i izgledamo da nam ona pruži primierah uličnih jasne djelatnosti i revnosti djelotvorne? Nek nas pušti, sabrane u našoj malenosti, da učimo i naučimo od nje; nek nam barem biljege ukaže one slobode, koju nami obećava, nek nam naznači višine kamo cilja. Gdje su joj zavodi za odgojenje domorodno, pored kojih nije potreba da učimo jezike, talianski, franzuski, njemački? Gdje su joj knjige hrvatski napisane, o pravoznanju, o liekarstvu, o težnji zemlje i o ostalih znanostih od stvarih? Gdje su joj visoka djela o piesničtvu i govorništvu? Gdje spomenici starodavni. Može li ih ona iznova izmozgati? Imali ona za nje troška? gdje joj je bogastvo što bi doteklo za uzploditi naša polja i naše trgovine? Mi čekamo da ona prie zabogati za moći nas obogatiti; da se ona oslobodi za moći nas osloboditi.

A kad smo se već dodili bogastva, neznam uprav pri-

([1]) list 85. — ([2]) list 27. — ([3]) list 112.

Digitized by Google

stoji li da se zazbilj odgovori onima, kojino žale one 400,000 Dalmatinacah, jer se puštaju da ih ono 20,000 Talianah dave, i da im sasnu krv iz žilah. Ovi dvadeset tisućah jesu dakle svi lupeži, otimači i laživci? A sve što oni posieduju po zakonih gradjanskoga onog prava, koji se čini da tobože za sad valja i u Hrvatskoj, jeli ono sve ukradeno, i morali se sve vrnuti onim 400,000, namah onog prvog dana čestitoga kad postanemo opet Hrvati? Pitamo na to čist odgovor; jer to nije uba šala. Ali to valjda i nije drugo, neg što i ostale mnoge, jedan način izgovora (figura oratorica), kao što reku pravilnici obraz za svu glavu, a glavu ga obraz: te bi tako oni 20,000 krvopilicah imali biti oko jedno sto službenikah, većinom Slavianah, ol svakako u svojti s pukom slavianskim, komu priobćivaju mnoge kaplje popivene slavianske krvi; kojima bi, uslied ustroja hrvatskoga na županije, morale prestati, ol otančati plaće. A vierujem i ja, da i broj i velikoća njekojih plaćah može se ukinuti u Dalmaciji, a još više u drugih miestih, i morade se: ali ako vi mislite da bi s tizim imali, ne veljo prestati, neg tobože oblakšati trošci Dalmacije; bili biste maloumniji neg oni Hrvati kojim prošastog mieseca Ožujka Presvietli Ban osieti dužnost ljubeznivo spomenuti, da bud je ustav liep kolik se hoće, neoprašća da se danjci neplaćaju. A hrvatski spisatelj, koga se mi držimo, s predvidjenjem, komu nebi para naša neg u prosvieti najzrilijoj, spominje nam da je sloboda stvar koja puno staje; ali nas tiši primećući: da "nije najbolji prometžija onaj koi manje troši, neg onaj koi više dobiva; a novac koi se za danjke izbraja mora biti jedna glavnica, koja će nanieti golem dobitak." Ako oni 20,000 kradijacah i oni 400,000 pokradenih žele uskupa kao braća trgovati i dobivati, netreba im neg obgrliti potrošnu ali mastnu i sveto kamatnu slobodu hrvatsku. Pisac rečeni nanosi takodjer jednu narodnu poslovicu, koja govori: Težko

Digitized by Google

kući gdje se nezna tko pije tko li plaća! (1). Plaćati puno to je već stvar najistinitija izmedj sviuh; te i da nije gorkost ove viesti zamedjena nadom rečenih dobitakah, bilo bi jedno utiešenje, u pučini tolikih dvojbah, uhvatiti se čvrsto za jednu istinu, kakvagod bila.

Nit se dvojbe vrte sgoljno oko toga što imadu biti, jedna prama drugoj, Dalmacija i Hrvatska; neg ova nosi u svojej utrobi što ju bode i grize. Prvo neg pruži ruke preko planinah, nek ona pazi da bi k sebi pritegaula i stisnula svoje Hrvate Kraišnike, koji su i danas s gradskog obzira većma od nje razdjeljeni, nego je Zagreb od Zadra, tako kao što se sad nahode. Govorim da dvi odlične vlade, Dalmatinska i Hrvatska manje su raznolike medju se, nego je način uprave po ostalej Hrvatskoj raznolik od onog komu je podložna njezina Krajina. To izreče Družtvo Zagrebačko, tužeći se posve jako da su njihovi graničari gorje držani nego Crnci; jer su crnci podložni batini samo jednoga gospodara, a na Krajini gospoduje jedan kapural ne nad onim samo koji su vredni za oružje, nego nad djecom, jurve preosudjenom da će biti ratne makine, i nad ženama, kao onim u kojih se grade i salivaju one makine, kao nad gradjom potrebitom svedj iz nova nakrčenog aršenala. Moglo bi se do istine komu činit da nije odviš laskav poziv Dalmaciji, ovoj Meki i Medini, kojoj idju na zaviete pravovierni Hrvati, što je pozvana na blagodati slobodnoga ustava isto kako i vojnici graničarski, i izjednačena po taj način s neveljnicimi, koji provodeći težji život nego Crnci, dozrijaše za gradske slave i višine; ali Dalmatincim na to nije žao; te štujući graničare onim načinom kako pristoji štovat svakog nesrećnika, žele njima sve one lasti što ikad može uživati jedan Berlinac ol Parizinac; ovo samo prose, da oni za sad nesiede u istom saboru do zastupnikah graničarski,

(1) list 7.

Digitized by Google

koji bi sami (nebrojeći inih državah) svojim glasovim nadmogli glasove Dalmatinske. Nego medju to, udes Granice ostaje kao i prvo; sdružena s Hrvatskom, i te kako tisno sdružena, no ipak kao vojnički ustroj. Zaman na 11 Ožujka Virovitička Županija prosvieduje (protestira) obhvatćajuć i Granicu i Dalmaciju u istoj stiski; zaman moli dvorsku Hrvatsku Kančelariju da prikaže kralju njezinu tužbu; zaman na 26 istog šalje Požežka Županija istu prošnju; zaman se tuže svekolike županije da je Krajina lišena zraka ustavnoga? A što nemogu Hrvati za se, zar će moći za Dalmatince? Oni, kada obećuju da će svojom snagom podbačati nejakost našu, nek prvo pokažu da su snažni. Neznam jeli istina što se govori da je rekao Presvietli biskup knez Strossmayer, da od crnog do Jadranskog mora ima se učiniti sve jedno kraljestvo Slaviansko (onaj biskup Strossmayer koi s njemačkim svoim imenom pušta da i mi zaključimo, da kako je on žarki Slavianin, tako i oni Dalmatinci, na kojima je kao grih Adamov ime taliansko, mogu nebiti mlaki Slaviani); ali da smo mi od tieh i od drugih takih nadah podaleko, to Hrvatskoj sviedoče vojnici njezine Krajine s govornostju kojoj nebi naša para ni u njezinih Saborih.

Spisatelj knjige koja nam je preko rukuh, kao *limen* i prosodija naših slobodah, zahtieva da graničar ima prolit samo onliko krvi, koliko Njemac, Ugar i Vlah. (1) Ali ova rieč *krv* u njegovoj knjigi sve u jedan mah prikaživa nam se s cerljenom bojom omastjena; a nedavni Zagrebački slučajevi tumače ju načinom groznim. Niesu bili Talianci, neg Poljaci, vojnici oni, koji pogrdiše grb hrvatski: pa i ovo ime, *Poljska*, čim pišemo, masti nam se krvju. A čim pita da Poljski vojnici budu ondale primiešćeni, Zagreb opet gori podiže oboreno kraljevo zlamenje, podiže ga sa veseljem prid banom svoim. Iz svih ovih

(1) list 118.

Digitized by Google

stvarih, vidi se da Hrvatska ima dosta starati se za svoje posle, bez da se u naše pača; i da netreba zastupnicim Dalmatinskim ići u Zagreb ponavljati žaljke bezkoristne, ol gledate tašte krvave prizore.

Nek nam dakle nezaglušaju s *osobnostimi historično-političkim;* jer Dalmacija i dok je imala kralje skupa sa Hrvatskom, živila je vlastitim svoim životom (što sviedoče uz hiljadu drugih pogodbah, ugovori kralja Kolomana sa Trogirom); jer i Hrvatska i Ugarija imale su skupa kralje, i ustanove ne samo slične nego s privoljom ol strpljivostju iste Hrvatske, preko viekovah sve tovećma uobćene, pa ipak Hrvatska neće više da ostane sjedinjena s Ugarijom; jer četri stoljeća razkidoše te kako jačjih *historičnih osobnostih*, nego je ona koju sada hoće da sklope akademički; jer iz Krajine vojničke odjekuje do Zagreba mukli i dugi glas, vapeći da *osobnost politička*, manjka istoj Hrvatskoj, kakvu je sada vidiš, medju njezinih medja; jer te rieči koje nam se darivaju kao kraljevska povierenica priporodjenoga naroda, niesu nego jedno nariečje, koje Slaviani-Hrvati možda manje razumiju nego oni 400,000 Slavo-Dalmatinah, nariečje priskrpljeno ovdud ondud iz čitanja neprobavna Francuzkih dnevnikah. Nemojte nam govoriti, da ovo sdruženje cilja na "sgoljnu korist političnu Države i naroda van i unutra:„ jer se nerazumi kakve bi vrste političke ono bilo oli moglo biti, kad poslovi politični nezaviese o Zagrebu nego o Beču. Tja od 14 Rujna prošle godine, kad se u novom carskom vieću zametnu govor, dali se imaju ukinuti ol ne državne samouprave, veći broj glasovah utvrdi da se imade stvar propustit kako i jest, *jer da je ta upita tisno skopčana s onimi koje se tiču stalnog ustroja ciele austrijanske carevine.* Čekajmo dok se uredi stalno Austrijanska Carevina, pak ćemo onda govoriti. To nam veli i Hrvat, naš učitelj: "Carevinsko Vieće sastat će se prvi put na 29 Travnja.

Digitized by Google

Vidjet ćemo, što će biti. (1) Tako svršiva knjiga bistroćom uprav slavianskom, i krasnom eleničkom naravnostju.

I dobro veli: jer ako mi stanemo graditi političke ugovore po ugrijanomu našem mozgu, i po iskrenim našim ganutjim; neće se više govoriti *turnji Španjolski*, nego *turnji Dalmatinski*. Nazivat se Trojednom kraljevinom, Trokraljevinom, Jedinom kraljevinom, stoji malo; ali biti, to je čvor. Neg zlo reko *stoji malo;* s toga jer je posve lako, moglo bi pače stati puno. Hrvatska nas odviš uči da može biti kraljevina imenom, država činom, podvržena, podložena, zlostavljena. Uči nas odviš sgodopisje da nestoji život narodah u snagi mišicah, prem da je životu potrebita snaga mišicah. Slaviani koji stanuju iza gorah, politički do sad slabi, nek nečine prve pokušaje njihove snage i ljubavi udarajuć razpušteno dušom i tielom na nevinu i začudjenu našu nejakost.

V.

Porad jošte neprestranjenih razlikostih medju Hrvatskom i Ugarijom, sjedinjenje Dalmatinacah bilo bi djelo ukorne neopreznosti.

Hrvatska će, ja nedvojbim, na priateljsku priklopiti s Austrijom svoje razpre; ali ostaje pitanje Ugarsko. Bog sačuva da bi mi ikad zaniekali Slavianima pravo njihovo zabačeno, i da bi Hrvate osudili što hajtaju prevesti ga opet u djelo. Al na tu sverhu moglo se je liepo pomenut da Ugri nisu doselili u sadašnju njihovu zemlju, neg malo prie devetog vieka, i da tja odonda kralji Hrvatski imali su svog nadvornika, bez da je trebalo nastavljati, kao pisac naš nastavlja, da su tad žderali sirovo meso. Jer drugi će reći da ako su Ugri sirovo meso devetog vieka, Hrvati žderu loj devetnesteg; što ja nedržim da je istina

(1) list 118.

Digitized by Google

neg možda pri komu čudnovatu kusu, a toga se svagdje naći može. Jest ovo, da malo posli jednog stoljeća, Hrvati su bili skupa sa Ugrimi pod kraljem Kolomanom, obrekući pomagat se na izminice, vladajući se vlastitimi zakonimi. Godine 1225 Bela mladi vladao je na Hrvatskoj napose od Andrije njegova otca; a sabor godine 1273 sviedoči da i posli neg se sa Ugrimi sjediniše, Hrvati su po sebi opremali poglavite svoje posle. Da pače zakoni hrvatski, kad bi ih Ugarski Sabor primio, valjali su i za Ugariju, kao za Hrvatsku zakoni Ugarski, kad primljeni od Sabora hrvatskoga. Sljedućeg vieka dva naroda imaju dva različita kralja; te s toga rat: a gdjekoji gradovi Dalmatinski, protivni Hrvatim, pa s njima na boj. Godine 1527 Ferdinand I, za biti izabran za kralja, šalje poslanike na hrvatski Sabor. Kad i kada kralj uskupni ustaknu na glavu prie krunu Zvonimirovu nego onu Svetog Stiepana. Sad Hrvatska pita opet napose krunisanje, napose kraljevsku povierenicu. Al u ovom razstupu viekovah, dvojbeni naslov *Ugarske Krune* obuze i činiaše se da će sve stvari zamrsiti, a *partes adnexæ*, strane pridružene, činiahu se po nieki način *subjectæ*, podložene, strane dolnje. I premda Hrvatska imadiaše svoju vlastitu dvorsku Kančelariju, stvari se tako izmienjaše, da Ugri zahtievaše da Kančelarija iznova Hrvatim povraćena ima nosit golo ime *dvorske oblasti* (dicastero aulico), te da veliki Kančelir Hrvatski nebude nego podkančelir (1). Odprije je ban sliedio ciko do Ugarskog namiestnika, sad je vrhovni sudac napred. Hoće Deak da se Hrvatska povoljno stavi pod zaštitu Ugarije, a hrvatski pisac veli da Ugarsko namiestništvo ni malo se nije staralo za Hrvatsku, ni za duševne ni *materialne njezine interese* (2). Ove su njegove vlastite rieči, ne doisto najčistije slavianštine, valjda propuštane za ugoditi onimi 20,000 Dalmatinskih Talianacah.

(1) list 75. — (2) list 83.

Digitized by Google

Dali rieči i izgovori talianski, njemački, francuzki, koji se nahode u ovom pismu, u ostalim sastavljenu puno većom pomnjom neg tolika druga hervatska pisma, dokazuju da ni narod niti jezik niesu jošte onamoka izobraženi, i da Dalmacija ni s tog pogleda nebi puno koristovala.

Sad se pita, da Ugarski Sabor priznade ne samo *nezavisnost* trojedne kraljevine, nego uprav *vrhovno vladanje* (sovranità). A na 28 veljače Ban čini djelo vrhovnog vladanja pišuć dvorskoj Ugarskoj Kančelariji da je naredio da Medjumurje stupi pod hrvatsku oblast. Al u ovoj stvari županija Križevačka neslaže se s Varaždinskom; a to znači da isti Hrvati jedni više drugi manje mare za rečeni poluotok. Austrija, što ja znadem, ni besiede na to; nego pušta za sad da govori što tko hoće. Popečitelj Schmerling, niuba priklonit k Ugrim, u pitanju Dalmatinskom ne čini se ni da nateže za Hrvate; a Hrvatska što se tuži za obustavljenu svoju Krajinu, ipak se Ugariji neprimiče.

Županija Zagrebačka pritrgiva svako službeno obćenje sa Peštanskom sbogu Rieke. Obćina Riečka ogluša se da nešalje svoje zastupnike u Zagreb na banovo umieštjenje, pita da bi spadala pod Ugariju, nesmiera slati svoih zastupnikah na hrvatski sabor? Na 19 Ožujka skupština zagrebačka šalje prošnju na Beč da se zauzme iztražba vrh onog što bi u Rieci pokušano suproć redarstvu, i da se pritrgnu nepodobštine i preimućtva neznam kojih Talianah. Svukud Taliani! Pa Hrvatska prosi od Beča pomoć jedne iztražbe na poštenje redarstva; a ovo su zlamenja ustava obećanog Dalmatincim. Bez dangubiti kroz Zagrebačke kančelarije, Dalmatinci, opet velim, znadu već kud se u Beč idje. A što se tiče Talianacah nasilnikah Riečki, treba pomenut da izbirači strane Slavianske i nedodjoše na izbiranja, a za ogovor toga bi rečeno da su neviešti javnom životu. Nit mi se čini da je ovdje Talija kriva.

Digitized by Google

Al ne samo za Medjumurje i za Rieku, neg takodjer i za Sriem čini se da bi moglo biti petljanije medju Hrvatih i medj Ugrih. Novi uzrok nesloge jesu plemena Srbska, koja koncem godine 1600, za uklonit se turskom samosilju preseliše u Banat i u Bačku Županiju. Njeki veli da, kakono Leopold II za okrunit se za kralja Ugarije, koja mu je krunisanje kratila sbog Ustava uvriedjenog, kako ugri govorahu, u vreme Josipa II, sazvao biše Sabor Temešvarski i Srbljane proti Ugrim potušnuo, tako da se je skoro htilo, da prie Sabora Ugarskoga sakupi se vieće Srbljanah k Ugariji pridruženih, da ugovore koje slobode pitali bi za svoj narod i za svoj jezik. Dal netreba namišljati skrovnih uzrokah kad same mržnje neopaznih narodah daju za se tako očit i strahovit razlog. Ovo jest, da je Ugarija kratila razglašenje naredbe, koja je Srblje na vieće zvala; bojeći se da svi misle nalik vladike Rajačića, koi je porad svoih poslovah išao u Beč, nebrineć se za Ugariju. Ali je manji bio broj oni koji su bili suprotivnih Ugariji; a Stojanović, jedan od njih idjući na vieće, pade (možda za druge uzroke neg političke) ranjen na smrt. A vieće, kako dnevnici dopisuju, su devetnest izmedj dvadeset i dva glasa, naklono je k Ugariji; dapače zahtieva da isti Hrvati imaju doći na Ugarski Sabor.

VI.

Nesloge koje rastu medju istimi Ugri, napominju nam da sjedinjenje nebi samo bila zabluda, neg zločimba.

Da je nami u ruci samovlastice izabrati medju Austrijom i Hrvatskom, medju Hrvatskom i Ugarijom, medj Ugarijom i Austrijom, naš odviet nebi bio bez koje god valjanosti, nebi barem bez prividnog (apparente) dostojanstva; dali Hrvatska, koja je isto tako nejaka, osieća nam koliko naš udes zaviesi o tudjih voljah i o slučajih. O slučajih, reko; jer ove iste tudje volje, koje su tolike i tolik

Digitized by Google

nesložne, neukažuju se sigure ni same za se, zaviese one iste od tisuće nenadnih sgodah. Više dakle nego pravo, nami je dužnost stati o sebi pazeći što će biti; ne da mienjamo saviest po sgodama, neg da iz sgodah izvadimo svit saviesti; ne da podlice klonemo prid tudjom voljom, bud bila ljubezna i pravedna, neg da sebi razboritu volju stečemo, i da ju pak možemo uzdržati čednim dostojanstvom.

Govori kralj Ugariji da "strane pridružene neće za sad biti sazvane, jer da se moraju raznim narodim udjeliti sloboštine koje pitaju po pravici." Naviestjenje ovo, da neće biti sazvane, neznam koliko je ugodno Ugariji; neznam koliku sigurnost daje stranami pridruženim ova mala nastavka *za sad*. Njihovo je pravo priznato; ali dokle i po koi način biti će im izpunjeno, strane pridružene to neznadu, nit ja znadem bolje od njih. Jaki dio pridruženih, i najtisnje pridruženih, polag Ugrah, jest Erdelj; koi se je 48 malo radovao pridruženju; i čini se da osieća da stoji dobro sam o sebi. Al i Ugarija smiera činiti po sebi više nego tko hoće. Godine 1779 bi postavljen *Consilium regium locum tenentiale* polag sabora 1723; a namiestnik, preko Ugarske dvorske kančelarije, obraćao se je uprav na kralja; gdjekoje stvari opravljao je i sam po sebi. Godine 1848 htijahoše imati napose jedno Ugarsko odgovorno namiestništvo. Sad im je dano, al ne odgovorno; dali poslove ratne i financialne Beč sam sebi pridržava. Ugri smieraju privoliti na poreze i na novačenje (leva), siedeći ne u carevinskom vieću, neg u vlastitom svom Saboru, i oglušaju slati svoje zastupnike na ono vieće. A čini se da njeki Hrvati u tome se s njima slažu. Dal nevierujem da su oni svi u tom složni, ol da će pri tom čvrsto obastati; kad medju istih Ugrih čoviek tako vlastan, što je gosp. Deak, oko ovog ministarstva, čini se njegovim da okleva. Pa ima velikašah, koji hoće da ono bude odgovorno, a ima drugih, koji neslažu u tom, ni u

Digitized by Google

mnogih inih stvarih. Medju tri stotine zastupnikah, stotina ih pristaje da se sakupe u Budimu, proti onom što bi učinjeno 48, i zašto se drugi jako boče. A sad oni isti koji grajaše: u Pešth u Pešth, nahode se neugodno u Pešthanskoj dvorani, te govorkaju da bi opet u Budim prišli. Većina velikašah vratila bi se dragovoljno na ono što je Ugarska bila prvo godine 48: slobodoljubci tako nazvani, traže opet onu godinu. Ali Klapka kaže da je Ustav one godine odviš težak žudijama, i da ga treba popraviti; a Teleki da nije dosta ustav godine 48, da načela onog ustava treba uporaviti i razviti s novim zakonim.

A kad nam je naskočilo da pomenemo razlikosti koje se bude po Ugariji medju stvarih 48 i sadanjih, ne toliko radi ljudske tvrdoglavosti, kolik sbogu nužde stvarih, i sbog toga što se je onda puno više nacrtalo neg izvršilo, i puno više naumljalo učiniti neg učinilo, nećemo sajti s puta, neg još bolje potvrditi razloge naše, ako spomenemo da ustanovi, koje Hrvatska 48 zače u mozgu, iziskuju puno radnje prie neg se u djelo stave; i da ovi novi poslovi mogu navući nove smetnje, u koje nije lje potrebito za sreću, ni za slavu Hrvatah, da se Dalmacija idje pačati. Veli hrvatski pisac: "Dok je bio naš ustav samo blago jednoga stališa, plemstva; dotle je ovo napredovanje sporo išlo.„ (1) Sad ako do 48 trajaše ovo stanje, i ako kroz dvanest sliedućih godištah, Hrvatskoj nebi na ruku, nit se prešna posve ukaza za boljimi pokušajim; neznam po koi će ona način sve u jedan mah staviti se nami za vodju u gradjanskih napriedcih. Ona je u tom nevieštija nego mi; jer Dalmacija nije nikad trpila tako težkih družbenih nejednakostih. Dosta je da, kad u Hrvatskoj niesu mogli biti za poslanike neg sami plemići i sveštenstvo, seljanski bi vlastelini, kao hrvatski Cincinati najmili se u Saboru; i ovo je plemstvo vojevalo go-

(1) list 116.

Digitized by Google

tovo nalik Graničarah, na plaću svoih zemljakah. Do godine 48 neplemić ne samo da nije uživao istih pravah; (1) dal na seljaku svi tereti a pri gospodinu svaka prava. (2) Mnogo je selah zaviesilo od jednoga gospodina A znate li što su značili u Hrvatskoj slobodni kraljevski gradovi? "Slobodni kraljevski gradovi smatrali su se kao jedna plemićka kuća; nisu imali posebnoga gospodara, nit su plaćali njekih teretah. Kao posiedstvo krunovine, svrhu obične, plaćali su jednu porezu.„ U Hrvatskoj kao i u svih predielih svieta, kralj oblakšava težku vlast gospodarsku, preokrećuć ju što bolje može na svoju korist; pa višekrat bez da se osieti prepravlja puku njegovo doba. Da ovog nije, sviet znao nebi ni što je kralj.

Do 48 vlastnik nije smio prodati, neg samo založiti svoje imanje i to najviš za trideset i dvi godine; jer se je držalo da je kruna vlastnica sve zemlje; (3) s kojom obinjom (finzione) zakonitom skrbilo se je ujedno za korist gospodina, da se muktice može zadužiti, i da neuzme svojimi nasliednicim orudje vlasti, to jest bogastvo; provid jalo se je za buduća prava krunovine, promienjujući zaštitu posobnih pravah s gospodarstvom, koje, priobučeno na francuzku, opasno je da se pretvori u *demanium* (državnu blagaru).

Do 48, imali su sudca napose seljaci, napose gradjani, napose plemići. One godine ne bi moguće naprav urediti upravu suda. Sudovi koji su sada po zakonu austrijanskom, sasvim da nisu prema Ustavu hrvatskomu, pisac ispovieda da su bolje uredjeni nego prie; i obećava da će sabor novi poliečiti i ovu ranu (4). Ostaje medjuto stvar istinita, da je zakon austrijanski liberalniji neg onì ustav s koim se mora Dalmacija čestita zvati; i da je budućnost u rukuh Sabora i Boga. "Treba sada pretresati ono što predstavi 48 o gradjanskoj ravnopravnosti (4).

(1) list 37. — (2) list 71. — (3) list 70. — (4) list 122. — (4) list 38.

Digitized by Google

A tko će nam jamčit da će ratovi izvanski i domaće nesloge Države puštati nam dokonštine za ovo pretresanje; da će nam mudrost jednodušna zastupnikah udjeliti dostojanstvo, a budućnost dati stalnost? Jedno nestalno dobro viesi o prevratih nestalnih, a ovi prevrati viese o sgodah prekonestalnih, grozovitih.

Al metnimo itak mir najliepši i pogodne sve slučaje; ništamanje hoće se težka i duga posla; nebuduć još sjednačene sve družbene neravnopravnosti ni u pomisli. Desetima kraljevskim slobodnim gradovima, držeći se 48, neostaje drugo pravo neg da izabrati samo mogu jednog zastupnika: ali u Državi uprav slobodnoj, radšta njima ta odličnost, koja je na uštrb manjih miestah, i može s deset oli su dva glasa više, pretegnuti vagu na stranu onih koji više pišu i govore, i kalabuču se unutra i po vani, imaju više dokonštine i pohlepah i kojim se, neznam bili rekao bolje ol gorje rači? Zašto će biti sada slobodni kraljevski gradovi, kad je slobodna sva kraljevina, i sve kraljevo ol ne kraljevo, kako je Hrvatim i Bogu drago? Doisto učini dobro 48 što uze kući Erdödića županstvo na Varaždinu, jer je dosta da idje po baštinstvu kruna Zvonimirova; ali ondje i sad župan imenuje za njeke službe, a ne Sabor (1). A zašto taj orepak Erdödića? Ustanov dobar jest oni starješinah, koji u svakoj obćini izbiraju čeonika i savietnike; i dobro je učinjeno 48 što bi odredjeno da starešine, koji su služili za života, ponove se svaka tri godišta; al ova ista stvar sviedoči da se je vreme promienulo; jer, što znači rieč talianska *anziano*, to i slavjanska starešina; a po starih običajih, starci, otci obitili, biahu naravska vlast obćine, bez da je trebalo izbiranja, pa ni vieća. Ovo vieće, koje nebi imalo biti nego ministar i sluga, proguta najzad cielu oblast i zapovied; od nabavljača postane poslovodjom.

(1) list 85.

Digitized by Google

Dali ako vremena promienuta ćine da budu manje dobri i ustanovi koji su bili s početka najbolji; nije se itak puštati svedjer zasliepiti obsienom novosti; a u mnogih stvarih treba se vratit na počelo, razlikujuć samo njekoje izvanjske načine. A to je težko razabrati. I sasvim da ja drage volje držim Hrvate za mudre glave, najskoli u onom što se tiče njihovih domaćih poslovah; nemogu se uzdati da će oni istim providjenjem osigurati vlastite njihove koristi i koristi Dalmatinacah, koji se nahode u položaju tako očito različnomu. Nek nam poklone barem jedan cigli primer onog što će oni znati što li će moći učiniti za svoju vlastitu boljku. Prie nego se uvrzu u pitanje Dalmatinsko, nek razmrse barem Ugarsko, koje je posve zapleteno, ne samo s pogleda političkog dal takodjer i s gradjanskog. Na jedan primer, do 48 s banskog Stola prizivke su išle na Stol sedmorice (tabula septemviralis); što sviedoči podložnost u koju se je Hrvatska bila upuštila. Posli je prizivka išla na Beč; pa i dan danas idje na Beč. Sedmorica je povraćena Ugariji. Pita se dali Hrvati osle smieraju uticat se k Pešthi ol k Beču; ol da li njihova banska stolica, uredjena drugovačie 48, može doteći sama sebi; i jeli Beč kael da doteče. Mi se tom nadamo: ali to neznamo. A neznamo ni tolike druge stvari, koje i Hrvati pokažuju da ni oni neznadu; nit bi bili, da ih znadu, tako lakomi (avari) pače Avari, da oni to nami nebi kazali.

Vrnimo se na Ugariju, i na njezine nesklade. Medju kojih najgroznija je, bar na oči, i za sada, što ona neće da šalje u Beč svoje zastupnike. Galicija, kaela da napomene svoja prava i da označi svoju požudu za višim stvarma, šalje svoje na Bečko Vieće. Al Galicija, zajedno s drugimi udim Poljske, probudja se. U Kalisku ništa neg krika i halabuka; u Varšavi štogodj gorje. U Ugariji izbiranje okrvavljeno. Veći dio Europe, za koimudrago razlog jest za Ugariju; za Hrvatsku nestara se, ol za nju

Digitized by Google

nezna. S jedne strane narodi podjeljeni hajtaju se opet sjedinit, a sa druge sjedinjeni razštrkati. Protivne kretnje slieđe isti zakon. Jedno prividno sjedinjenje gotovo je razpanuće; koje pripravlja mal po malo, preko spori, trudni život novi, koi će počet kada novi duh zapuhne. Sviet se gomba medj historičnim i naravnim pravom, u kojih dvaju neima svedjer dila pravo narodno, nit se svedj mudro s njima okoristiva; gomba se medju pravom tako nazvanim božjim i medj diplomatičnim, koja bi obadva htila biti sve jedna stvar, al se diele na po puta, te se zavade medju sobom; gomba se medju pravom jačjeg i pravom lukavieg, koja, na očima oporna, slagaju se svedjer bolje nego ona četiri druga, jer najposli tko je hitriji taj je i jačji, a onaj koi se čini da je najprostiji i najviš preziran, u njegovoj neopaženoj hitrosti jest najsrećniji; gomba se napokon medju pravom koje izhodi iz glasovah množine i iz onog koje je manjina odgojila, koju množina tim više dvori čim se više slobodna čini.

Pravo hrvatsko u Dalmacij valjalo bi da bude historično i diplomatično, naravsko i božanstveno, pravo jačjeg i pravednijeg, pravo kraljevsko i pučko. Odviš stvarih u istinu, i odviš razlikih, koje neznam hoćeli moći pogoditi Hrvatska, cigla medj svih narodih svih viekovah. Al je ovdje nasuproć pitanje jedino s bogu odviš njegovih skupah i uzalah. Hrvatska je bila zaboravila, ne samo Dalmaciju, neg sebe istu: a zapita učinjena godine 1830 da se kraljevina Dalmatinska sa Ugarskom sdruži, poteče iz Sabora Ugarskoga. Ja hoću da mislim da Hrvatska sa njezinimi govornici, ne zastupnici, koji su bili na saboru, nije samo pristajala na to, neg je to jošte, što je do nje bilo, promicala. Ali nije manje istina da to djelo izhodi na oči kao djelo Sabora Ugarskog; nije manje istina da Ugarija nije podpuno zaboravila svoja prava nad kraljevinom Dalmatinskom; i da parnica okrene na zazbilj, Dalmacija

Digitized by Google

bi joj bila ne samo predmet, nego polje; i na koju bi godir stranu nagnula, izmedju dviju, potaknula bi proti sebi dosta nemilih nepriateljstvah, sama bi raku izkopala djeci svojoj.

Nit tko reci da su se jurve složile Hrvatska i Ugarija; jer bi mi hotjeli vidjeti obkazah jasnijih, dokazah jačjih te nagle sloge, nakon toliko starih i novih srdžbah, starih i novih pogrdjenjah besiedama oštrijim od mača; htili bismo vidjeti oba naroda, neću reći na pokušaju djela, neg gdje barem meću pogodbe one i uviete koji se jurve do sad kažu potrebiti za složit se, al nije stvar laka, ni da se brzo označit može, kakovi su. Mi nesumnjamo da iz sadašnje nužde potiču znaci sadašnje sloge; ali nas izkustvo uči da čoek, ako hoće da ga dobro ljudi poznadu, i da on sam sebe dobro poznade, potribito je da se stavi u položaj gdje će moći, mirne duše, nebojeć se škode ni zapreke, mienjati saviet.

Ovo svakom bistro pod oči skače: da Hrvatska bez Austrije nemože ništa, ako u pomoć koga nezovne, to jest jednu vlast, izvanjsku; te ako će Austrija biti u pomoć i Dalmatincim, tad najbolje da oni stanu na uviete, koje Austrija njima čini neposredno. Ako pak metnemo da Hrvatska i Austrija i Ugarija budu sve tri u miru, i da ostane stara ugarska kraljevina s onim promienbam ni simo ni tamo, koje sliede za najvećim prekretima i naporim nebogoga ovog svieta; tad u trojednoj imamo četverojednu kraljevinu, u okružju carstva, i ujedno van okružja: zadaća težja nego je četvorenje (quadratura) kruga.

"Kakva će biti nova pogodba, pod kakvim li će uvieti sdružiti se trojedna kraljevina sa Ugarskom; toga za sad nitko neznade.„ ([1]) Ovako pisac hrvatski; i to ponavlja na više načinah ([2]) da nam bolje potvrdi nadu, da nam bolje prosvietli vieru.

([1]) list 39. — ([2]) list 75. Dok novi Sabor nerieši naše buduće odnošenje naprama Ugarskoj, to jest dok neučinimo novi ugovor s njom.„ A na listu 38. "zakone Ugarske treba primiti na Saboru hrvatskomu; nit se mogu primiti onaki kakvi su sada, jer je u njima uvriedjen Ustav hrvatski.„

Digitized by Google

VII.

Za Hrvatsku je bolje dati primer same sebe Dalmatincim i svoj Europi prie nego uprti na se novih dušnostih, i na nove borbe stupi.

Kleo se je Franjo I da on neće nikad stisnuti medje Države Ugarske, neg ih pače razmaknuti. Stalo je znati dali se slaže, i po koi način, ta prisega s požudama Hrvatah; i da li, odvežujuć Hrvatsku od Ugarije, može se reći da je ova razmaknuta. Nas neidje da tu dvojbu razpletemo; i molimo da nas nitko nesiluje da pokažemo kakovo je vrhu toga ponizno mnenje naše, koje ih nebi objačilo, pa i da je najdobrohotnije, što i jest uprav. Mi smo u takom položaju da nesmimo bez pogibli, ne samo činiti, dal ni reći svaku; a Hrvati neimadu ni zlouporabiti naše mučanje, niti njega silovati. Mnogo manje grozit nam se, kao što nieki učini, mačem vojvode od Benedecka, kojega pravicu Dalmatinci niesu podražili. Dosta je da nam obećaju sunce (1) ustava, da ugrije našu zemlju i raztopi nam mraz oko duše. Ustav nije samo jedno sunce, neg još "jedno stablo sveto, koje, što starije, tovećma se razgranava, i tovećma se širi; a pod njegovom sienom ugodnije puk opočiva.„ Tako ćemo primiti od Hrvatske svitlost i siene, micanje i pokoj. Ustavna je sloboda (veli pisac) Hrvatima što i ptici zrak a ribi voda. (2) "Ovo je (nastavlja) najodličnija vrsnoća narodah ustavnih da svaki dan napreduju, i sve tobolje uredjuju svoju zemlju.„ Dali on isti ispovieda da kroz ono 1300 god., odkad se veli da ustav žive, pokvari mu se višekrat zdravlje, višekrat ga san pritisnu, gdjekad prižežinja, gdjekad horomnu, gdjekad zamri, kao i sve druge slobode i samosilja na ovom svietu. I prem da pisac "hvali Bogu što je Hrvatim po-

(1) list 28. — (2) list 11.

Digitized by Google

vraćen njihov punovlastni stari ustav:„ (1) ispovieda da je ovi ustav i sada, barem stranom, *idealni;* toliko ima još u njemu za prečiniti. Ali je on mogao uzvisiti Hrvatsku i Slavoniju, bez da poda nju obatali sve ostale narode, govoreći: da kod svih narodah, izim Hrvatah i ostalih Slavianah bivalo je samovladanje. (2) To neka podje reći Krajini svojoj, a ne obćinama Talianskim i Europejskim, koje su živile slobodne toliko viekovah.

"Pozivamo vas (uzkliče pisac) u naše kolo, na naš pir. (3) Siedite s vašim sestricama, da zajedno uživamo. Mi ćemo vam priobćiti sladku ránu našeg ustava, nebesko pivo narodne slobode.„ Na drugom miestu govori da su Dalmacija i Hrvatska *dvi sestre* odredjene da živu sjednim *skupnim otcem.* Njeki Hrvati obećaše se za promiecače književnosti Dalmatinske, za mecenate umnih glavah; i valja reći da njekoja djela najskoli starih pisaocah Dalmatinskih, bila su u Zagrebu prištampana, njekoja druga imadoše onomadne podpisnikah. Ali se je to sve moglo bez da se ogrde i potvore nauci oni s koim se bave njekoji Dalmatinci u književnosti talianskoj, koju uče i štuju Njemci, Francuzi i Inglezi, koji toliko časte i ljube ovi jezik da ga dopru pisat liepo, i tumačit skrovne liepote slavnih njegovih pisaocah, bez da ih za to njihova braća prikore da su ol Taliji prodani, ol da manje osiećaju slobodu nego Hrvati.

Ali je stalo pomenuti da ova preziranja potekoše, što ja znadem, ne uprav od Hrvatah neg od njekojih Dalmatinah; stalo je pomenut da su bili Dalmatinci oni koji najpri (hajdemo reći, za dobru svrhu) posijaše sieme nesloge; koji opoviediše one 20,000 krvopijah onim 400,000, da im oni izidoše mozak i jezik: pijavice i Ugolini. Ali ovi 400,000 niesu su ni osiećali tolikoga poharanja; nit su mogli doisto se osietiti videći u onih

(1) list 69. — (2) list 10. — (3) list 28.

Digitized by Google

20,000 punija usta krutog jela, ol naduhtije žile nemilim pivom: dapače su ih vidjeli toliko većma suhih i ožlabanih nego sebe. Oni 400,000 niesu nikad dosad bili glasom hrvatskih sloboštinah prizvani na uspomenu trojedne kraljevine, koja ukopana od viekovah, sad se vidi odkopana sa njezinim začudjenjem. Pa i posli skorašnje gungule, malo ih se čini da se osiećaju da su oni mučenici, i mučenici pod rukom onih 20,000. Tako je razuman tako pošten ovaj puk dobri, da on se opire potaknućim, koja podražuju pohlepe najopasnije. Njekojih malo posve lako podpisuju na ime njegovo, i bez da on znade, nakratka pobratimstva, za primer onog što bi znali od njeg činiti da im većma dodje ruke. Ovi podpisi, koji valjaju koliko valja oporuka (testamento) onog koi negovori ništa onom koi mu podvuče ruku pod blazinu pa mu s glavom krene na hoću, ovi podpisi, koji bi predstavljali najviš hotnju oko 30,000 izmedj onih 400,000, i koji bi sviedočili sve usuproć, da i niesu, kako jesu, zalažikani od već neg jednog, koi sviedoči da su himbeni: ovi podpisi ruže Hrvate, koji u tom niesu krivi, i (nedvojbim) stide se, jer su jako pošteni, što se čini da su oni neviešti urotnici i nekaderi zavodnici. A jur oni isti hrvatski dnevnik koi je primao bezobrazna pogrdjenja od bezimenikah, pokli se osieti da je krivo učinio, više nego zlo oglašenim, sam se sebi opravdava. Nevriedna pogrdjenja: jer nek mi se reče, gdje je u Dalmaciji onaj koi bi mogao, i da hoće, nadmašiti ostale, čineći se pukovodjom, a kamo li ditatorom ol silnikom? Njeki Dalmatinci hrvaštujući poharaše hrvatske posle: ogušaše i uzmutiše pitanje; razloge sve, bud kakvi bili, koje su mogli nanieti, oni viešto izvratiše. Izhitreno samosilje onih koji govore talianski; broj njihov, ugod 20,000 i svi šlozni, za 400 godinah najmanje, proti onim 400,000, s kojima su mirno živili, i uzbijali obćeg dušmanina, i vezali se svetim gostoljubjem, u svojtu duhovnu, u svojtu

Digitized by Google

po krvi; ugnjetenje cilog jednog naroda od malo njekojih bez oružja, bez bogastva, i bez velike milosti od vladara, koji nit traže sebi pučanstva naporice, nit se žele pukom zloslužiti, i još (što vele potvorači) neimadu ni razbora niti uma; hrvatotvorno privoljenje ovog puka koji negovori, prem podražen, a ovelik dio njega naginje usuproć; obećanja koristih jasnih i prekih koja se nemogu izvršiti; hvastanje snage koje pak djela kažu da nema; koristi jednog ustava odviš stara i odviš nova, toliko stara, da veći dio Hrvatah bili su ga zaboravili; toliko nova, da ni oni sami neznadu što od njega ostati ima od godine 48, a nitko nezna, kako će moći, tako ponovljen, naći sankciju u prisegah kralja Ferdinanda i kralja Kolomana; napokon Avarsko osvojenje, i Dalmatinsko čitavo pleme utrveno: to su sve dokazi mali, stranom lažni, stranom dvojbeni, stranom opasni, koji padaju svrh onoga koi se na nje hoće da oboči.

Za besiediti o izvornih pravih, o odnošajih medju prosvietom talianskom i slavianskom, o dvaju jezicih i o uzdignuću onog s kojim se većina služi (koga do sad Dalmatinci uzdigoše više nego Hrvati); imao bi gradjevine za tri odlična razgovora, ali vremena neimadem. Ovdje je dosta napomenuti jedno čudnovato protuslovje. Dalmatinacah više neima, sve ih Avari umetoše; za Avarim nastadoše Hrvati koji po čudu opet zemlju naselišče: te sadašnji Dalmatinci jesu Hrvati; te Dalmacija ima se učiniti Hrvatska. Ali Hrvati ispoviedaju da Dalmacija, izim stare koje dokaže, svedj se zvaše Dalmacijom: odkole bi prvlje sliedilo da Hrvati, koji ostaše u Dalmaciji pomiešani s naselnicim, koje nitko nemože sanjati sve utrvene, postadoše Dalmatincim. Pa, puštući svaku, ostalo bi, da dio naroda, koi žive s ove strane gorah, ima naravno pravo da bude u svačem izjednačen s onim koi za gorom žive: ne samo dakle nije pravo da sreda kraljevine bude stav-

Digitized by Google

ljena iza gorah, nego, kad stolieća postaviše toliku razlikost medju jednom i drugom stranom, nije pravo da ni jedna ni druga nosi pedepsu toga, nemogući se u sdruženju izjednačiti. Zakon dakle isti bratinstva izvornoga donosio bi da one ostanu odlične u dvaju saborih, u dvi vlade; sdružene u duhu kolik se hoće. Razlučiti upravu obćih dobarah (pa i da bude bila svedjer obća) nije zabranjeno ni medj sestrama; i mogu sestre pribivati na dvama podim, imati svaka baška odar, baška večeru, pa itak živiti složno. Jednom rečju, Dalmacija i da bi htjela nemože ležati sa Hrvatskom u jednom odru. Dalmacija i da bi htjela nemože promienuti vlastito ime: pa i da bi njeki želili zvati se Hrvatim, da ih upita budi koi Europejac, *od koje ste županije?* da odreku *od Zadarske ol od Splietske*, čuli bi da im se odgovara: nezamierite, ali vi nieste Hrvati. Dalmatinci ako neće, skrpljajući ulomke sgodopisja, zvati se Pelasgo-Grci-Latini-Dalmato-Slavi-Hrvati-Veneti-Srbo-Ugri, i što ja znam koliko drugih imenah u jedno ime, treba da budu zadovoljni biti Dalmatinci.

Ja bi mogao reći: oli će slobode Hrvatim dane trajati, te bi za isti razlog trajale i one dane Dalmatincim za vlastite; koje bi oni mogli po svojoj ćudi razviti u svojoj kući i pristojnije ih uporabiti na svoje osobite potrebe; oli one slobode neće trajati, tad je badava, dapače gadno i kužno pomiešanje. Za učiniti kojugodir stvar uprkos Austriji, Hrvatska bi se morala vrnut ol k Rusiji oli k Taliji, ol k Francuzkoj, te od njih možda mogla bi biti nepovierno odbačena. Al po diplomatičnim urotama narodi se nepričinjaju. To bi ja mogao reći, ali volim reći drugu jednu.

Ako se zadaća ima smatrati u cielovitoj nje obsegi; tko se obazre na prošlo doba i pogleda u budućnost, vidi da (puštajući Rusiji njezino polje put asiatiskih pustih predjelah) Poljska i Srbska ostaju dvi sredine Slavie Eu-

Digitized by Google

ropejske; da Srbija neće nikad primiti ustava hrvatskoga, bio star i častan kolik mu drago, nit će htiti Zagreba za grad prvostolni; neg da bi Srbija i Dalmacija i sve sestre slavianske, sbratile se sličnimi uredbama, sjedinjene i odlične, da prigoda njima naskoči; koja može naskočiti možda i bez naglih kretnjah; al doista neće nikada silovanim sastavljenjem. Hrvati ispoviedaju da je njihova sloboda, u sadašnjem stanju stvarih, jedna sloboda od iznimke, i jošte se tim ponose. Ako ima biti iznimke, čekajmo je sjajne i vlastite naše iz nedaleke možda budućnosti. Ali svedjer uzdišimo za čim boljim neg je iznimka. Treba medju to da se slavo-Dalmatinci sbrate medju sobom; da pogode oba obreda; tko znade više da puk nauči, a ne da ga podraživa.

Jedan Kanonik hrvat u jednoj knjigi pod naslovom: *Memoria Regum et Banorum* . . . . . o komu drugi hrvat, njegov hvalioc, ulikujuć krasno Anakreonta, govori da "kako zemlja pije kišu, i kako more pije rieke, a sunce pije more, a miesec sunčane zrake, tako će harno potomstvo piti rieku koja potiče iz vrela Gjurdja Rattkaye, govorio je: *što se većma kraju primiče to je sviet togorji.* Ali je jošter i pisao: *Cum Alexandro Macedone, quæ non capiunt, cupiunt tamen: non meminerunt hi qui in immensam spes improbas cupiditatesque extendunt, quod ea ipsa quæ nullo suo bono, multorum malo quæsiverunt, miserabilem sortientur exitum.* (Nalik Velikog Aleksandra, šta se nemogu domahnuti, za onim itak hlepe; nespominju se oni, koji na daleko razmeću nade i pohlepe svoje nepristojne da će one iste stvari koje oni traže za nijednu svoju korist, a za zlo mnogi, za nesreću najzad biti.) Ovaj nauk spasonosni neka prime, ne toliko dobri Hrvati, koliko oni koji odviš ljubezno za nje rade: neka spomenu da je prava ljubav milostiva; da, bili opaki koliko mu drago i nepoznavali domaće slave oni 20,000, ništa-

Digitized by Google

manje jesu zemljaci; i da oni koji su bogatiji umom, i slavom, i slobodom i kripostju, mogu i znadu požaliti one koji su siromašniji. Ja opet velim, da Hrvatim nosim harnost radi njihove ljubavi, koju držim za iskrenu: no u isto doba držim da je njih malo, prama narodu cielovitom; dali ne samo krajišnici, nego veći dio stanujućih po županijah, neznadu ništa za ono, što malo njekolikih, na ime sve Hrvatske čine i govore. A ovo je misal golema, i dostojna da ju uzme na pomnju tko je godir pošten. Sudbina dvaju narodah ovdje bi se trgovala kroz malo rukuh i pošla bi na kockanje (a dadi). Za take igre biahu okrivljeni njekih kralji; ja nesudim ovdje kralje; ali govorim da domoljubje, bud najdalje od častoljubja i od pohlepah, nedjeli nitkom takih pravah. Imate množtvo nenaučeno, te uprav s toga dostojnije da se štuje od svakoga tko je dušević; imate najprosvitljeniji dio zemlje koi, ol nijeka ol pita vremena, a tu ne samo tako nazvani Talianci, neg veliki broj čistih slavianah: kakvim srcem, kakvim obrazom mogli biste vi nepriznat rieči onih koji znadu, a tumačiti po vašoj ćudi mučanje onih, koji neznadu? Kad bi još mučali tako rečeni Talianci o usilju koje je zemlji učinjeno, stvar bi sama govorila. Nit su Hrvati tako bogati s priateljim u uljudnoj Europi, da mogu htiti drage volje nakupljati sebi novih prikornih imenah. Svrhu prikorah, koje ja svedjer jako kričah i reći ću da oni niesu zaslužili, nek nenameću ovog sada, koga bi ja i drugi znali ožaliti, al ogovoriti, do istine, znali nebi, jer je tražen naporice, i odabran bezposlice. Nadanje, da već ništa nije, nadanje, koje vi u srcih uzbudiste sa širokim vašim obećanjim, koja nebi mogla biti podpuno ni odma izvršena, jer je taki udes željah čovječjih, i taki tečaj sgodah i najsrećnijih, nadanje ovo prevareno vas bi osudilo; budilo bi tudje mržnje, vaše sumnje, sumnje proti sliedbenicim, odprie najviernijim i najžarkijim. Počekajte da i jedan i drugi

Digitized by Google

narod pozna prvo samog sebe, a za tim da pozna jedan drugog. Ta ste jur čekati toliko viekovah! Ako rečete, da već neće biti vreme, s tim će te uprav ispoviedit da ovo baš nije vreme. Vierujte udesu vašem, ako udes jest: za da se drugi mogu u vas pouzdati, pokažite da se vi uzdate sami u se.

N. Tomažeo.

U ovoj knjižici pisanoj, kao svak vidi, prie neg je sačinitelj mogao pročitati pismo gosp. K Vojnovića «Un voto per l' Unione» nahodi se odgovor razlozim od ovoga nanešenim.

Bilježka izdavateljah.

Digitized by Google

943.69
T661da

Digitized by Google

DM 19.- ant
190948/6

Ciena Novčića 35.

Altre opere vendibili alla stessa libreria.

TOMMASEO N. — Ai Dalmati . . . . . f. — : 20
— — Via Facti, la Croazia e la fraternità di nuovo ai Dalmati . . . « — : 20
— — La parte pratica della questione, ai Dalmati, terzo scritto . . « — : 30
— — Dello Statuto ungherese e croato se possa alla Dalmazia applicarsi « — : 35
Hervatsko-Ugarski Ustav ili Konstitucija nacrtao Bogoslav Šulek . . . . . « — : 60
KVATERNIK E. — Das historisich-diplomatische Verhältnisz des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stepans Krone-Zveite redivirte und vermehrte auflage . . . . . « 1 : 90
Deutsch-Kroatisches Wörterbuch von Bogoslav Šulek - I. Band Niemačko-hervatski Rečnik . . . . « 12 : —
Dalmatinskoi Inàdi o Sjedinjenja sa hervatim Pučki Vinac « — : 15
MICKIEVICZ-A. — Dei canti popolari illirici, discorso detto nel collegio di Francia a Parigi, con un appendice dei testi illirici citati dall'autore . . « 1 : 20
Del principio delle Nazionalità di Mas. Deloche membro della Società imperiale di Geografia, e della Società degli Antiquari di Francia . . . . . « — : 80
La Francia, Roma e l'Italia per A. De la Gueronniere « — : 35
Questioni urgenti, Pensieri di Massimo d'Azeglio . « — : 40
Discorso di Fr. Deak tenuto alla camera dei Deputati a Pest il 13 Maggio 1861 unitamente al progetto d'Indirizzo da esso raccomandato . . . . « — : 30
Reminiscenze Storiche del Municipio di Fiume dal giorno dell' occupazione dei Croati nel 1848 . . . « — : 30
Fiume e la Dieta Ungarica di Ladislao Szalay . . « — : 30
Slavska Majka spiev u šest Piesamah Alojza Fikerta-a Preveo Antun Simunić . . . . . « 1 :

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Syracuse, N. Y.
Stockton, Calif.

943.69
T661da

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

Digitized by Google

Digitized by Google